

Ә.М. Құдайбергенова* , А.Қ. Курманбек ,

А. А. Меирбекова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: aliya.malykovna@mail.ru

УНИВЕРСИТЕТТІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ОРТАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ НЕГІЗІНДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР СТУДЕНТТЕРДІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің университеттің инклюзивті ортасын ұйымдастыру негізінде әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу мәселелері қарастырылады. Зерттеу тақырыбы еліміздегі инклюзивті білім беру саласының өзектілігі негізінде алынған. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың құқықтары негізге алынған еліміздің нормативтік-құқықтық, заңнамалық құжаттары мен арнайы даму бағдарламаларына да сипаттама жасалған. Зерттеудің мақсаты ретінде университеттің инклюзивті ортасын ұйымдастыру негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің ғылыми негіздемесі алынды. Мақалада зерттеу тақырыбын қарастырған отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне талдау жасала отырып, ондағы әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу ұғымының мәні қарастырылады. Әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің деңгейлері мен сатыларына талдау жасалды. Зерттеудің тәжірибелік бөлімінде әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеуді тиімді жүргізуге қажетті мәселелерді анықтау мақсатында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерден арнайы құрастырылған сауалнама, К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесі жүргізілді. Тәжірибеге ерекше білім беру қажеттіліктері бар 11 студент және денсаулық жағдайы «шартты түрде» қалыпты 15 студент қатысты. Әдістемелер нәтижелері талданып, зерттеудің қорытындысы жасалды. Сондай-ақ, зерттеу қорытындысы негізінде ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзивті орта, университеттің инклюзивті ортасы, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) студенттер, әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу.

A.M. Kudaibergenova*, A.K. Kurmanbek, A.A. Meirbekova

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: aliya.malykovna@mail.ru

Socio-pedagogical support of students with special educational needs based on the organization of an inclusive university environment

The article discusses the issues of socio-pedagogical support for students with special educational needs based on the organization of an inclusive University environment. The research topic is based on the relevance of the field of inclusive education in the country. The characteristics of normative legal, legislative documents and special development programs of the country, on which the rights of students with special educational needs are based, have also been developed. As the purpose of the study, a scientific justification was obtained for the socio-pedagogical support of students with special educational needs based on the organization of an inclusive University environment. The article examines the essence of the concept of socio-pedagogical support in it with an analysis of the works of domestic and foreign scientists who considered the research topic. The analysis of the levels and stages of socio-pedagogical support is carried out. In the practical part of the study, in order to identify the problems necessary for effective socio-pedagogical support, a specially compiled survey of students with special educational needs, a methodology for diagnosing the socio-psychological adaptation of K. Rogers and R. Diamond were conducted. 11 students with special educational needs and 15 students with a «conditionally» normal state of health took part in the practice. The results of the methods are analyzed and the results of the study are summarized. Recommendations were also developed based on the results of the study.

Keywords: inclusive education, inclusive environment, inclusive environment of the university, students with special educational needs (SEN), social and pedagogical support.

А.М. Құдайбергенова*, А.К. Курманбек, А.А. Меирбекова
Казахский национальный университет имени аль-Фараби. Казахстан, г. Алматы
*e-mail: aliya.malykovna@mail.ru

Социально-педагогическое сопровождение студентов с особыми образовательными потребностями на основе организации инклюзивной среды университета

В статье рассматриваются вопросы социально-педагогического сопровождения студентов с особыми образовательными потребностями на основе организации инклюзивной среды Университета. Тема исследования взята на основе актуальности сферы инклюзивного образования в стране. Также разработана характеристика нормативно-правовых, законодательных документов и специальных программ развития страны, на которых базируются права обучающихся с особыми образовательными потребностями. В качестве цели исследования было получено научное обоснование социально-педагогического сопровождения студентов с особыми образовательными потребностями на основе организации инклюзивной среды Университета. В статье рассматривается сущность понятия социально-педагогического сопровождения в ней с анализом работ отечественных и зарубежных ученых, рассматривавших тему исследования. Проведен анализ уровней и стадий социально-педагогического сопровождения. В практической части исследования с целью выявления проблем, необходимых для эффективного проведения социально-педагогического сопровождения, были проведены специально составленный опрос студентов с особыми образовательными потребностями, методика диагностики социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонда. В практике приняли участие 11 студентов с особыми образовательными потребностями и 15 студентов с «условно» нормальным состоянием здоровья. Проанализированы результаты методик и подведены итоги исследования. Также на основании результатов исследования были выработаны рекомендации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная среда, инклюзивная среда университета, студенты с особыми образовательными потребностями (СОП), социально-педагогическое сопровождение.

Кіріспе

Елімізде кез келген азаматтың білім алуына ешқандай кедергі туындамайды. Себебі, қазіргі таңда Қазақстандағы мемлекеттік саясаттың маңызды болып табылатын басымдықтарының қатарына барлық адамдардың білім алу құқықтарының теңдігі жатады. Сондай-ақ, еліміздің «Білім туралы» заңында: «Мемлекет өз тарапынан ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың дамуы мен білім алуын, сонымен қатар дамуындағы және әлеуметтік бейімделуіндегі бұзылыстарын түзетуін қамтамасыз ету және ата-аналардың балалардың мүмкіндігі мен ерекшеліктеріне орай қалауы бойынша білім беру мекемесін таңдау құқығы бекітілген», – делінген (Білім туралы заң)[1]. Білім алушылардың білім алуында теңдей құқықтарының сақталуының басты алғышарты – инклюзивті орта.

ЮНЕСКО-ның әдістемелік материалдарына сәйкес, инклюзивті (кіріктіре) білім беру дегеніміз – барлық білім алушылар дене, психикалық, зерде, мәдени-этникалық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру жүйесіне қосылып, өз құрбыларымен қатар бір жалпы білім беру мекемесінде білім алуын көздейтін

білім беру үдерісін ұйымдастыру. Бұл жағдайда білім беру мекемелері білім алудағы ерекше қажеттіліктерді ескеріп, өз білім алушыларына қажетті арнайы қолдауды жүзеге асырады.

Инклюзивті білім берудің заманауи міндеті интеллектуалды дамуды, психофизиологиялық және жеке-дара ерекшеліктерді ескере отырып, халықтың барлық деңгейі үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді қарастырады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, «ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасы» сынды құқықтық-нормативтік құжаттар арқылы міндеттелген инклюзивті білім беру үрдісі педагогтардың кәсіби іс-әрекетіне қойылатын талаптарды күшейтеді. 2017 жылы қолданысқа енгізілген Қазақстан Республикасының «Педагог» кәсіби стандарты барлық деңгейдегі педагогтардың инклюзивті білім беру саласында арнайы біліктіліктерді меңгеруін міндеттейді. Осы ретте, көңіл аударуды қажет ететін маңызды шарт – ерекше білім қажеттілігі бар білім алушылардың сапалы білім алу құқықтарының теңдігін қамтамасыз етудің педагогикалық-психологиялық, әлеуметтік педагогикалық мәселелері. Ол – ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты талаптары аясында

білім бағдарламаларын меңгеру ерекшеліктеріне байланысты, оқу материалдары мен ресурстарын бейімдеу сынды күрделі мәселелерден бастап, ерекше білім қажеттілігі бар білім алушылар категорияларының психофизиологиялық даму ерекшеліктері, олардың қабылдау деңгейлеріне орай күнделікті тапсырмаларын дайындау, оқу жетістіктерін бағалау критерийлері мен дескрипторларды құру, білім алушылар ұжымындағы моральды-психологиялық ахуалды бақылау және реттеу, ерекше білім қажеттілігі бар білім алушыны қолдау, өзара қарым-қатынастар жүйесі және бірлескен іс-әрекеттерді басқару және т.б. іс-әрекеттерді қамтиды (Білім туралы заң) [1].

Елімізде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың құқықтарын қорғау халықаралық нормативтік-құқықтық құжаттармен реттеледі. Олардың қатарына Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Балалар құқықтары туралы», «Мүгедектер құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету деңгейі қолдау туралы» Заңы және «Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар», «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» (13.01.2014 жылғы өзгертулерімен және толықтыруларымен) ҚР Кодексі, Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, «Дамуында мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдарының қызметі жөніндегі Типтік ережелер», «Білім беру саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы сынды нормативтік құжаттар мен актілерді жатқыза аламыз. Аталған ҚР Заңдары мен халықаралық нормативтік-құқықтық құжаттар ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға толықтай мүмкіндіктер жасалғандығының дәлелі болады.

Қазақстан Республикасындағы Білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, 2025 жылға дейін еліміздің жоғары оқу орындарының 70%-ы инклюзивті білім беру үшін толықтай жағдай жасалған болуы керек, сол себепті де белгіленген мерзімге дейін университеттер ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін инклюзивті ортаны құруы керек. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде өткен «Жоғары оқу орын-

дарында инклюзивті білім беру: стратегиялар, тәжірибелер, ресурстар» атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференциясында ҚазҰУ Басқарма мүшесі Н. Айдосов «Инклюзивті ортаны құру, ол – пандустардың болуы ғана емес, есту қабілеті нашар адамдар үшін көрнекі ақпарат, арнайы оқу әдебиеттері мен жеке бағдарламалармен қамтамасыз ету. Сондай-ақ жоғары оқу орындары барлық студенттерге қиындықсыз оқуға, диплом алуға және табысты жұмысқа орналасуға жағдай жасауы керек» екенін атап өтті.

Мектепке дейінгі және орта білім беру мекемелерінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға сынып жетекші, педагог-ассистент, тьютор, арнайы педагог сынды мамандардың тарапынан жан-жақты қолдау көрсетіліп, баланың білім алуына зор мүмкіндіктер жасалады. Яғни, онда ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушымен бір емес бірнеше маман жұмыс жасайды. Ал жоғары оқу орындарында қарапайым білім алушылардың өзіне өз бетінше білім алуына, өздігінен ізденуіне басымдық берілуінен, кейбір студенттер білім алудың алғашқы жылдарында біршама қиындықтарға ұшырап жатады. Осы ретте, жоғары оқу орнына дейін бірнеше маманның қолдауында болған ерекше білім беруді қажет ететін студентке де оңай болмайтыны анық. Сондықтан да университеттерде ерекше білім беруді қажет ететін студенттерді қолдау, сүйемелдеу мақсатында әлеуметтік педагог қызметін оңтайлы ұйымдастыру маңызды.

Сол себепті де зерттеуіміздің өзектілігі ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің университетте кездесетін түйіткілді мәселелерін анықтау, еліміздегі жоғары оқу орындарындағы инклюзивті ортаны қалыптастырудағы кәсіби қоғамдастықтардың өзара күшін біріктіру мәселелері, олардың бір-бірімен тәжірибе алмасуын қарастыра отырып, университеттердегі инклюзивті ортаны тиімді қалыптастыру мақсатында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің маңызыдылығында болып отыр.

Әдебиетке шолу

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулер негізінде қарастырылады. Елімізде білім берудегі инклюзивті ортаны зерттеу өте қарқынды түрде дамып келеді. Әсіресе, арнайы педагогика және инклюзивті білім беру саласында З.А. Мов-

кебаева [3], А.К. Рсалдинова, А.М. Кемешова [4], Ш. Жахина, А.К. Исажимова, А.С.Каржова [5], А.Т. Исакова, Г.З. Закаева, Е.В. Шестакова [6], Д.З. Ахметова, Т.А. Челнокова, Г.В.Мигранова, В.А. Корвяков, Д.Г. Мухамбетова [7], сондай-ақ елеулі еңбек еткен И.А. Оралканова [8], А.Р. Рымханова [9], С.Д. Аубакирова [10], А.С.Мағауова [11], Г.А. Касен, А.М. Кудайбергенова, Ж.Т. Махамбетова [12], Альчимбаева А., Саманова Д. [13] сынды ғалымдарды ерекше атап өте аламыз.

М.П. Оспанбаева мен С.Н. Құрманова «Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу – баланың қоғаммен өзара әрекеттестігі жағдайында баланы психологиялық дамыту және нәтижелі оқыту үшін әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталған маманның кәсіби әрекетінің белгілі бір жүйесі» деп, өз еңбектерінде көрсетті (Оспанбаева, 2018) [14].

Білім беру процесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды сүйемелдеу «білім беру мекемесінің ортасында денсаулығында кемшіліктері бар баланың табысты оқуы мен психологиялық дамуы үшін әлеуметтік психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын біртұтас жүйелі ұйымдастырылған іс-әрекет» ретінде айқындалады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың мақсаты мен мәні – бұл белгілі бір бұзылыстары бар білім алушылардың толыққанды дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ету, олардың жалпы білім беру бағдарламасын игеруіне көмектесу. Олардың танымдық, физикалық, эмоционалдық дамуындағы жеке типологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, маңызды әлеуметтік дағдыларды игеру.

Орыс ғалымдары Л.В. Мардахаев пен Е.А. Орлованың зерттеуіне, дамуында бұзылыстары бар балаларды әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу бірқатар міндеттерді шешеді. Олар:

- мүмкіндігі шектеулі баланың жалпы және ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін бейімделген білім беру ортасын құру;

- дамудың бұзылуының ерекшелігі мен ауырлығын, әлеуметтік тәжірибені, жеке және отбасылық ресурстарды ескере отырып, мүмкіндігі шектеулі балаға жеке педагогикалық көзқарасты қамтамасыз ету;

- арнайы міндеттерді, оқыту мазмұнының бөлімдерін, сондай-ақ норма жағдайында дәстүрлі тәсілдермен қол жеткізілетін білім беру

міндеттеріне қол жеткізу әдістерін, тәсілдері мен құралдарын бөліп көрсете отырып оқытуды ерекше түрде құру;

- білім мен оқу дағдыларын игеру процесін және әлеуметтік тәжірибені, өмірлік құзыреттерді дамыту процесін интеграциялау;

- балаға және оның отбасына жәрдемдесуді, педагогтерге көмек көрсетуді қамтамасыз ету;

- білім беру процесіне қатысатын әртүрлі бейіндегі мамандар мен ата-аналарды үйлестіру және олардың өзара іс-қимылын ұйымдастыру;

- әр түрлі ерекшеліктер мен ауырлықтағы мүгедек балаларды оқыту және дамыту мәселелерінде педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру (Мардахаев, 2014) [15].

Ғалымдардың айтуынша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің аталған міндеттерін шешу үшін мынадай бағыттар негізінде жұмыс жүргізілуі керек:

- медициналық бағыт;
- психологиялық бағыт;
- педагогикалық бағыт;
- әлеуметтік бағыт.

Л.В. Мардахаев пен Е.А. Орлова мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу тиімділігін баланың білім беру әсерлері деңгейінің *жеке бейімделу аймағында болуы* және бейімделу көрсеткіштерінің өзгеруін динамикалық бақылау арқылы анықтауға болатынын алға тартады. Ал бүгінгі таңда бұл мәселе өзінің өзектілігін жоғалтқан, сондықтан да ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің инклюзивті ортасын құру – олардың әлеуметтік әлеуеттерін арттырып, білім алуда өз қатарластарымен бірге дамуына ықпал ете алады деген мақсатпен әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің нақты алгоритмдерін құрастырған жөн.

Осы тұста, әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің біржақты үдеріс емес екендігіне мән беру керек. Ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың өзінің мәселесін шешуге бағытталған жеке сүйемелдеу, сондай-ақ баланың өзіне және оның жалпы әлеуметтік жағдайына тән мәселелердің алдын алуға немесе түзетуге бағытталған жүйелі сүйемелдеуден тұратын екіжақты үдеріс.

Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеуді бірнеше деңгейде жүзеге асыруға болады:

1. Әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың макродеңгейі – ерекше білім беру қажеттілікте-

рі бар сүйемелденуші студенттердің құқықтық және әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін жағдай жасау.

2. Мезоденгей – сүйемелденуші студенттердің дамуының әлеуметтік-педагогикалық жағдайына қатысушылармен жұмыс жасау арқылы әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету; Мұндағы негізгі мақсат – жақын орта тарапынан оған деген көзқарасты өзгерту арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар студентті табысты өмірлік бейімделуіне жағдай жасау.

3. Микроденгейде сүйемелдеу – сүйемелдеушінің нақты мәселесін шешуге бағытталған және фокус тек сүйемелденуші студентте болады. Сондай-ақ бұл деңгейдегі сүйемелдеуде ерекше білім беру қажеттілігі бар бала өмірлік жағдайларды сол күйінде қабылдай отырып, өз проблемаларын толық түсініп, өздері үшін жауапкершілікті қалыптастыру мүмкіндігі пайда болады.

З.А. Мовкебаева өз еңбектерінде Л.Н. Харавинаның инклюзивті білім беру бағытындағы сүйемелдеу туралы ойларына талдау жасайды. Ол бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді сүйемелдеуді диагностикалық, іздеушілік-вариативті, тәжірибелік-әрекеттік және талдаудан тұратын төрт сатыны жүзеге асуы негізінде қарастыра аламыз:

1) Диагностикалық саты – әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің негізін құрайтын барлық компоненттерді бастапқы талдаудан өткізуді білдіреді. Бұл компоненттерге инклюзивті үдерістерді енгізу үшін білім беру мекемесінің ресурстарын бағалау, ЕБҚ студенттердің санын болжау (дайындық саты) және балалардың құрамын бағалау, жеке білім беру бағдарламаларын, олардың компоненттерін дайындау (енгізу сатысы) жатады.

2) Іздеушілік-вариативті сатыда жеке сүйемелдеу бағдарламасын жасау аясында кешенді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің мақсаттық бағдарларын анықтау жүзеге асырылады. ЕБҚ студенттердің барлық білім беру қажеттіліктерін детальді анықтағаннан кейін әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша «стратегиялық» ұсыныстар ескеріліп талқыланады, содан кейін мамандар бірлесе отырып студентті сүйемелдеудің жеке компоненттерін дайындайды. Бұл сатының нәтижесі барлық компоненттері бойынша тұтас жекелей бағдарланған білім беру бағдарламасы болып табылады, ал әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің өзі түрлі мамандардың талдауын ескеретін пәнаралық сипатты иеленеді.

3) Тәжірибелік-әрекеттік сатыда студенттің жеке әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасын жүзеге асыру бойынша инклюзивті ортасының барлық субъектілерінің әрекеттері жүзеге асады. Бұл сатыда студенттің жеке прогресінің динамикасын тіркеп отырудың маңызы зор.

4) Талдау сатысында консилиумде әлеуметтік педагог және өзге де мамандардың қызметінің тиімділігі талданып, барлық аспектілерде баланы сүйемелдеу бағаланады (Мовкебаева, 2014) [16].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу оқу жылы басталғанда әлеуметтік педагогтің білім алушылар туралы ақпаратты жинақтап, деректер базасын құрып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жеке дамыту бағдарламаларын құрумен басталады. Жеке дамыту бағдарламасында балаларды әлеуметтік тұрғыдан зерттеу, түзету мақсатында психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиум шешіміне, қойылған диагнозға байланысты келесі мақсаттар алға қойылады: ЕБҚ студенттердің салауатты өмір салтын сақтауына ықпал ету, университет қабырғасында ЕБҚ студенттердің жүріп-тұруына, білім алуына қолайлы жағдайдың қалыптасуын бақылау, оқу жүктемесінің ЕБҚ студентке сәйкес болуы, қоғамдық-мәдени іс-шараларда өзге студенттермен бірлесе белсенділік танытуға ықпал ету, ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуде кітапхана қоры, АКТ құралдарын кедергісіз пайдалануға ықпал ету.

Сонымен қатар, аталған мақсаттарды орындауда әлеуметтік педагог ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің университеттегі инклюзивті ортасын қалыптастыруға ықпал етуі керек. Ол үшін ерекше білім беру қажеттіліктері бар студент пен шартты түрде денсаулық жағдайы сау студенттердің өзара қарым-қатынасын нығайту, құрдастар тобын қалыптастыру, оқу-тәрбие үдерісінде өзара байланысулары үшін түрлі іс-шаралар ұйымдастыру маңызды.

Зерттеу мақсаты: университеттің инклюзивті ортасын ұйымдастыру негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеудің ғылыми негіздемесі.

Зерттеу болжамы: егер әлеуметтік педагогтың ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді сүйемелдеу жұмысының теориялық негіздері айқындалып, құрылымдық-мазмұндық моделі мен әдістемесі әзірленіп, ЖОО тәжірибесіне ендірілсе, онда университеттің инклюзивті

ортасын ұйымдастыру жұмыстары оңтайландырылады, өйткені әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу жұмысының ерекшеліктері ғылыми теорияларға негізделеді.

Зерттеу әдістері

Университет жағдайында инклюзивті орта құру үшін ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің мәселелерін анықтау, сондай-ақ оқу-тәрбие үдерісінде кездесетін қиындықтар мен қоғамдық шараларға қатысуда кездесетін олқылықтардың орнын толтыру, сондай әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеуді тиімді жүргізуге қажетті мәселелерді анықтау мақсатында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерден арнайы құрастырылған сауалнама, К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесі жүргізілді.

Зерттеуге әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің әртүрлі факультетінде білім алатын 1-4 курс студенттерінен 11 ерекше білім беру қажеттіліктері бар студент және шартты түрде дені сау 15 студент қатысты.

1. Арнайы құрастырылған сауалнама 15 сұрақтан тұрады. Сауалнама онлайн түрде гугл-форманың көмегімен толтырылды. Сауалнама ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің университеттегі оларға жасалған жағдаймен қанағаттану деңгейін анықтауға бағытталды.

2. К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесі – ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің жеке басының ерекшеліктерін және әлеуметтік психологиялық бейімделу дәрежесін анықтауға бағытталған.

Нәтижелер және талқылау

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің университеттегі оқу үдерісімен, оларға қолайлылықтың деңгейімен таныс болу үшін жүргізілген сауалнама нәтижелеріне талдау жасайық. Сауалнамаға қатысушы респонденттердің саны 11, олардың ішінде 5 – ер, 6 – әйел жынысты студенттер. Жасы 16-20 жас аралығын қамтиды.

«ЖОО оқыту үдерісімен қанағаттанасыз ба?» деген сұраққа 8 студент – «иә, толықтай», 2 студент – «толық емес», 1 студент – «жауап беруге қиналамын» деп жауап берген. Ал «оқу процесі қалай ұйымдастырылған?» деген сұраққа 7 студент – «инклюзивті, жалпы топта» деп

жауап берсе, қалған 4 студент – «жеке оқыту жоспары бойынша» деп жауап берді. Сауалнамада ЖОО архитектурасының ыңғайлылығына қатысты бірнеше сұрақтар қойылып, нәтижелері талданды (1-сурет):

1) Іргелес аумақтың қолжетімділігі бойынша:

7 студент – толық қанағаттанады;

3 студент – қанағаттанады;

1 студент – қанағаттанбайды.

2) Оқыту корпусына кіру жолдары мен орын ауыстыру жолдарының тиімділігі бойынша:

8 студент – толық қанағаттанады;

3 студент – қанағаттанады;

3) Арнайы жабдықталған санитарлық-гигиеналық орынның болуына қатысты:

7 студент – толық қанағаттанады;

3 студент – қанағаттанады;

1 студент – қанағаттанбайды.

4) Аудиторияда арнайы орынның болуына байланысты:

6 студент – толық қанағаттанады;

3 студент – қанағаттанады;

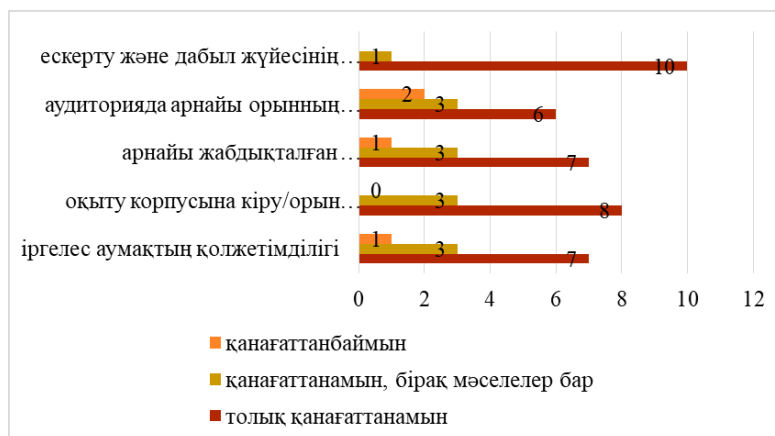
2 студент – қанағаттанбайды.

5) Ескерту және дабыл жүйесінің ыңғайлылығы:

10 студент – толық қанағаттанады;

1 студент – қанағаттанады;

«ЖОО сіздің жай-күйіңізді сұрап, қажеттіліктеріңізге көмектесуде қандай маман жұмыс жасайды?» деген сұраққа 11 студент «куратор» деп жауап берген. Яғни, «педагог-психолог, педагог-тьютор, әлеуметтік педагог» деген жауаптардың жоқтығынан, арнайы маманның қызметін күшейту қажеттігін байқай аламыз. Сондай-ақ, «Сіздің ойыңызша, сіздің ЖОО оқытушылар ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді оқытуға дайын ба?» деген сұраққа 9 студент – «иә» деп жауап берсе, 2 студент – «толық дайын емес» деп жауап берген. Осы сұрақтың ізімен, «ЖОО ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді сапалы оқытуда қандай ұсыныстар білдіре аласыз?» деген сұрағымызға, 9 студент – «толық қанағаттанамын, ұсыныс жоқ» деп жауап берсе, алдыңғы сұраққа «толық дайын емес» деп жауап берген 2 студенттен «оқу жүктемесінің барлық студенттермен бірдей болғанын қалайтындығы» туралы жауап алдық. Яғни, кейбір студенттер өздерінің ерекше білім беру қажеттіліктері негізінде оқшауланғанды қаламайтынын байқай аламыз. Сол себепті де, әріқарай К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесін жүргізуді жөн көрдік.

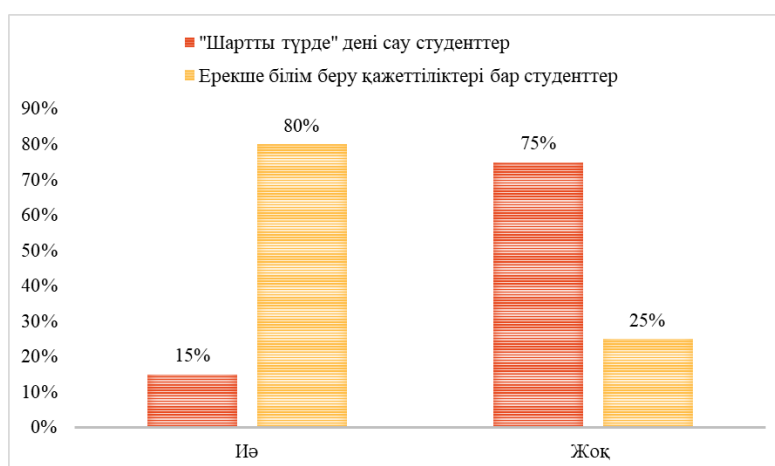

1-сурет – Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге ЖОО архитектурасының ыңғайлылығының деңгейі

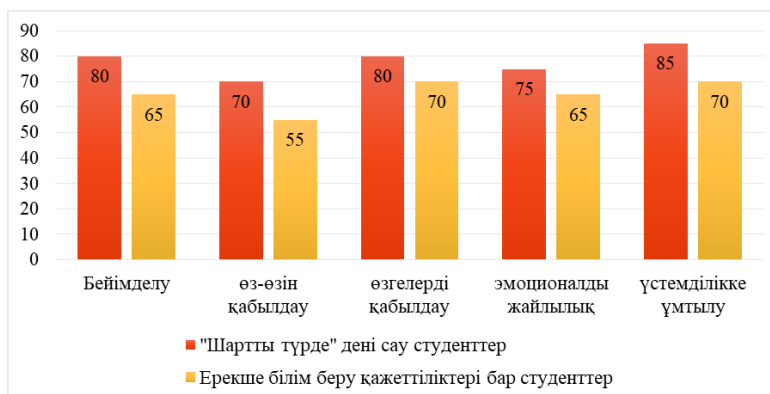
К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесін жүргізу нәтижесінде, ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің бейімделу мүмкіндіктерін зерттей отырып, біз осы студенттердің «бейімделу» және «өзін-өзі қабылдау» шкалалары бойынша көрсеткіштері «шартты» деңі сау студенттерге қарағанда төмен болғанын байқадық, бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің ортаға бейімделуде қиындықтарға ұшырайтынын көрсетеді. Тиісінше, қа-

рым-қатынасты жүзеге асыру мүмкіндіктерінің де азайғандығын байқаймыз.

«Өзгелерді қабылдау», «Эмоционалды жайлылық», «Үстемдікке ұмтылу» шкалалары бойынша көрсеткіштер «шартты түрде» деңі сау студенттердің диагностикасының нәтижелерімен салыстырғанда төмен көрсеткіштерге ие, бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің басқалармен өзара әрекеттесуі мен қарым-қатынасында проблемалардың болуын көрсетеді (2,3-суреттер).

2-сурет – К. Роджерс пен Р. Даймонд әлеуметтік психологиялық бейімделуді диагностикалау әдістемесінің нәтижелері

3-сурет – Оқуда қиындыққа ұшырайтын студенттердің пайыздық көрсеткіштері

Осылайша, «шартты түрде» дені сау студенттердің диагностикалық нәтижелері ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің диагностикалық нәтижелерінен түбегейлі ерекшеленеді: ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің шкаласы бойынша «шартты түрде» дені сау студенттерге қарағанда төмен. Мұның бәрі ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің өзін-өзі бағалауы мен өзін-өзі сезінуіне ғана емес, сонымен бірге басқалармен қарым-қатынас пен байланыста мәселелердің болуын көрсетеді, сондай-ақ олар үшін кез келген жаңа ортада бейімделу қиындау келетінін байқатады.

Осылайша ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін университетте оқу кезінде өзге денсаулық жағдайы жақсы студенттерге қарағанда қиындықтар туындайтынын байқаймыз, бұл олардың нозологиясына байланысты болуы да мүмкін.

Қорытынды

Зерттеу жұмысын жазу барысында алынған нәтижелер университеттерде инклюзивті ортаны ұйымдастыруда ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу бойынша қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда инклюзивті білім беру саласы қарқынды дамып, кез келген азаматтың еш кедергісіз білім алуына құқықтық негіздемелер жасалған. Дегенмен де, ерекше білім беру қажеттіліктері бар азаматтардың білім алуына толықтай жағдай жасау үшін құжаттардың болуы ғана жеткіліксіз, олардың іс жүзінде жүзеге асып, әлеуметтік өмірде ерекше білім беру қажетті-

ліктері бар студенттерге кездесетін кедергілерді бірігіп еңсеру өте маңызды. Осы тұста, зерттеу жұмысының нәтижесінде алынған қорытындылар мен ұсыныстарға тоқталып өтейік:

1. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің жоғары оқу орындарында еркін жүріп-тұруы, университеттің материалды техникалық базасының ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге де қолжетімді болуы өте маңызды. Ол үшін ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен бірлесе отырып, «қайда және қандай мәселелердің бар екендігін» анықтап, оларға мәселенің «шешімі қандай болғанда» ыңғайлы болатындығын ескеру керек, мұнда ЕБҚ студенттерді тікелей тарту маңызды.

2. Жоғары оқу орындарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге толеранттылық деңгейі жоғары болғанымен де, мұндай студенттердің әлеуметтік психологиялық бейімделуі оңайға соқпайды. Сондықтан да университеттің инклюзивті ортасын ұйымдастыруда ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер мен денсаулық жағдайы қалыпты студенттерді біріктіре отырып, ғылыми, мәдени іс-шараларға жоспарлы түрде қатысуына көңіл бөліну қажет. Сондай-ақ мұндай іс-шараларды университет қабырғасында ғана емес, одан тыс орындар мен мекемелерде де жүргізу тиімді.

3. Сауалнама нәтижелерінен байқағанымыздай, ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен көбінесе куратор жұмыс жасайды. Дегенмен, куратордан бөлек, арнайы маман – педагог-психолог, әлеуметтік педагог, педагог-тьютордың ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді сүйемелдеуі қажет. Біздің зерттеулерімізге сәйкес, ерекше білім беру қажет-

тіліктері бар студенттердің әлеуметтік ортаға бейімделуі оңай болмайтындықтан, әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу жұмысының, әлеуметтік педагог маманының ЕБҚ студенттерімен жұмыс жасауы өте өзекті болып отыр. Сондықтан да әлеуметтік педагогтың ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді сүйемелдеуі жоспарлы түрде, бақылау негізінде жүргізіліп, студенттердің білім алуына, ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысуына, жеке тұлғалық дамуына кедергісіз ортаны қалыптастыруы қажет.

Университеттің инклюзивті ортасын ұйымдастыру негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу мәселесі ауқымды тақырып болғандықтан, біздің тарапымыздан жүргізілген зерттеу мәселенің толықтай шешімін таба алмайды.

Сондықтан да ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді университеттің инклюзивті ортасын құру негізінде әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеу алдағы уақытта жан-жақты, көптеген зерттеуді қажет ететіндігін атап өткіміз келеді.

Алғыс сөз

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің IRN AR 14872130 «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру саласындағы ұлттық стратегия ретінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің (СЕБ) кәсіби өзін-өзі анықтауын қалыптастыру» жобасы (2022-2024 жж.) аясында жазылған.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Мовкебаева З.А. Инклюзивное образование [Текст]: учебное пособие / З. А. Мовкебаева, И.А. Денисова, И.А.Оралканова, Д.С. Жакупова. – Алматы: 2014. – 199 с.
3. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жолдары /Құраст.: А.К. Рсалдинова, А.М. Кемешова – Алматы: «Өрлеу» ҰБАО АҚФ ҚР ББЖҚБАРИ, 2019 – 64 бет
4. Жахина Ш. Ж., Искажимова А. К., Қаржова А. С. Проблемы реализации инклюзивного образования в высших учебных заведениях Республики Казахстан //NovaInfo. Ru. – 2016. –No. 46(4). – С. 315-318.
5. Искакова А.Т., Закаева Г.З., Шестакова Е.В. Адаптация и модификация образовательного процесса в инклюзивной среде. – Алматы: Изд.-во «L Pride, 2016. –100 с.
6. Ахметова Д.З., Челнокова Т.А., Мигранова Г.В., Корвяков В.А., Мухамбетов Д.Г. Применение дистанционных образовательных технологий для обучения лиц с ограниченными возможностями здоровья. – Алматы: АЭСА, 2014. – 173 с.
7. Оралканова И.А. Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования: дисс. докт. филос (PhD): 6D01030. – Алматы: КазНПУ, 2014. – 210 с.
8. Рымханова А.Р. Психолого-педагогические основы подготовки студентов педагогических специальностей к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования: дисс...докт. филос (PhD): 6D010300. – Караганда: КарГУ им. Е. Букетова, 2019. – 163с.
9. Аубакирова С.Д. Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: дисс. докт. Филос.6D010300. – Павлодар: ПГУ, 2017. – 162 с.
10. Мағауова А. С. Опыт формирования компетенций социальных педагогов в использовании социальной терапии в инклюзивном образовании //понятийный аппарат педагогики и образования. – 2020. – С. 327-333.
11. Мағауова А.С., Касен Г.А., Кудайбергенова А.М., Махамбетова Ж.Т. Профессиональное самоопределение студентов с ООП в инклюзивной среде высшей школы: проблемы, опыт, перспективы//Вестник КазНУ имени аль-Фараби, серия «Педагогические науки». – 2023.– No. 1(74). – С. 118-130.
12. Альчимбаева А., Алгожаева Н., Саманова Д. Әлеуметтік педагогтың ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жүргізетін психологиялық сүйемелдеу жұмыс бағдары //Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2023. – Т. 76. – №3. – С. 82-92.
13. Оспанбаева М. П., Құрманова С. Н. Ерекше білім қажеттілігі бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу шарттары. – 2018.
14. Мардахаев Л.В., Орлова Е.А. Специальная педагогика. Учебное пособие [Текст] / Л. В. Мардахаев, Е.А. Орлова – Москва.: Юрайт,2014. – 447 с.
15. Мовкебаева З.А. Инклюзивное образование [Текст]: учебное пособие / З. А. Мовкебаева, И. А. Денисова, И.А.Оралканова, Д. С. Жакупова. – Алматы: [б. и.], 2014. – 199 с.

References

- Ahmetova, D. Z., CHel'nikova, T. A., Migranova, G. V., Korvyakov, V. A., & Muhambetov, D. G. (2014). *Primenenie distantsionnyh obrazovatel'nyh tehnologij dlya obucheniya lic s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya* [Application of Distance Educational Technologies for Teaching Persons with Disabilities]. Almaty: AESA. (in Russian)
- Al'chimbaeva, A., Al'gozhaeva, N., & Samanova, D. (2023). *Aleumettik pedagogtyng erekshe bilim berudi qajet etetin oqushylarmen zhürgizetin psihologiyalyk süiemeldeu zhumys bag'dary* [Psychological Support Guidelines for Social Pedagogues Working with Students with Special Educational Needs]. *Journal of Educational Sciences*, 76(3), 82-92. (in Kazakh)
- Aubakirova, S. D. (2017). *Formirovanie deontologicheskoy gotovnosti budushih pedagogov k rabote v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya* [Formation of Deontological Readiness of Future Teachers to Work in Inclusive Education] (Doctoral dissertation). Pavlodar: PGU. (in Russian)
- Iskakova, A. T., Zakaeva, G. Z., & SHestakova, E. V. (2016). *Adaptacia i modifikacia obrazovatel'nogo processa v inkluzivnoj srede* [Adaptation and Modification of the Educational Process in an Inclusive Environment]. Almaty: Izd-vo «L. Pride». (in Russian)
- Jahina, Sh. Zh., Iskazhimova, A. K., & Karzhova, A. S. (2016). *Problemy realizacii inkluzivnogo obrazovaniya v vyssih uchebnyh zavedeniyah Respubliki Kazahstan* [Problems of Implementing Inclusive Education in Higher Educational Institutions of the Republic of Kazakhstan]. *NovaInfo. Ru*, (46(4)), 315-318. (in Russian)
- Magauova, A. S. (2020). *Opyt formirovaniya kompetencij social'nyh pedagogov v ispol'zovanii social'noj terapij v inkluzivnom obrazovanii* [Experience in Forming Competencies of Social Educators in the Use of Social Therapy in Inclusive Education]. *Conceptual apparatus of pedagogy and education*, 327-333. (in Russian)
- Magauova, A. S., Kasen, G. A., Kudajbergenova, A. M., & Mahambetova, Zh. T. (2023). *Professional'noe samoopredelenie studentov s OOP v inkluzivnoj srede vysshej shkoly: problemy, opyt, perspektivy* [Professional Self-Determination of Students with Special Needs in the Inclusive Environment of Higher Education: Problems, Experience, Prospects]. *Journal of Educational Sciences*, 1(74), 118-130. (in Russian)
- Mardahaev, L. V., & Orlova, E. A. (2014). *Special'naya pedagogika* [Special Pedagogy: Textbook]. Moscow: Jurajt. (in Russian)
- Movkebaeva, Z. A., Denisova, I. A., Oralkanova, I. A., & Zhakupova, D. S. (2014). *Inkluzivnoe obrazovanie* [Inclusive Education: Textbook]. Almaty. (in Russian)
- Movkebaeva, Z. A., Denisova, I. A., Oralkanova, I. A., & Zhakupova, D. S. (2014). *Inkluzivnoe obrazovanie* [Inclusive Education: Textbook]. Almaty. (in Russian)
- Oralkanova, I. A. (2014). *Formirovanie gotovnosti uchitelej nachal'nyh klassov k rabote v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya* [Formation of Primary School Teachers' Readiness to Work in Inclusive Education] (Doctoral dissertation). Almaty: KazNPU. (in Russian)
- Ospanbaeva, M. P., & Kurmanova, S. N. (2018). *Erekshe bilim qajettiligi bar oqushylardy psihologiyalyk-pedagogikalyk süiemeldeu şarttary* [Conditions for Psychological and Pedagogical Support of Students with Special Educational Needs]. (in Kazakh) *Qazaqstan Respublikasynyng Bilim turaly Zany* [Law on Education of the Republic of Kazakhstan]. (2007). Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (in Kazakh)
- Rsalidinova, A. K., & Kemesheva, A. M. (2019). *Inkluzivti bilim beru zhağdaında erekshe qajettilikteri bar oqushylardyng oqu zhetistikterin bağalau dyng zholdary* [Ways to Assess the Academic Achievements of Students with Special Needs in Inclusive Education]. Almaty: «Orleu» UBAP AO RF R&D Institute. (in Kazakh)
- Rymhanova, A. R. (2019). *Psihologo-pedagogicheskie osnovy podgotovki studentov pedagogicheskikh special'nostej k professional'noj dejatel'nosti v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya* [Psychological and Pedagogical Foundations for Preparing Students of Pedagogical Specialties for Professional Activity in Inclusive Education] (Doctoral dissertation). Karaganda: Kargu im. E. Buketova. (in Russian)

Авторлар туралы мәлімет:

Қурманбек Ақнұр – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасының магистранты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: qurmanbekova01@gmail.ru)

Қудайбергенова Алия (корреспондент автор) – педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының аға оқытушысы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: aliya.malykovna@mail.ru)

Меирбекова Асель – «Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасының PhD докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: aseka_kaznu_90@mail.ru)

Сведения об авторах:

Қурманбек Ақнұр – магистрант образовательной программы «Социальная педагогика и самопознание», Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан, эл.пошта: qurmanbekova01@gmail.ru)

Қудайбергенова Алия (автор – корреспондент) – старший преподаватель кафедры педагогики и менеджмента образования, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан, эл.почта: aliya.malykovna@mail.ru)

Меирбекова Асель – PhD докторант образовательной программы « Социальная работа», Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан, эл.пошта: aseka_kaznu_90@mail.ru)

Information about authors:

Kurmanbek Aknur -master's student of the educational program "Social Pedagogy and self-knowledge", Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, эл.пошта: qurmanbekova01@gmail.ru)

Kudaibergenova Aliya (corresponding author) – Senior Lecturer of the Department of pedagogy and management of Education, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, El.mail: aliya.malykovna@mail.ru)

Meirbekova Assel- PhD doctoral student of the educational program "Social work", Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, email: aseka_kaznu_90@mail.ru)

Келіп түсті: 14.02.2024

Қабылданды: 01.06.2024